

TÜRKİYE'DE PLANLAMA KAVRAMININ GELİŞİMİ ÜZERİNE*

Yalçın KÜÇÜK**

Türkiye'de planlama kavramının gelişimi, en iyi bir şekilde, bir üçgen çerçevesinde anlaşılabilir? yalnız dört kenarlı bir üçgen. Üçgenin bir kenarında, 1930'larm başında Sovyetler Birliğinde başarısını kanıtlayan planlama deneyiminin etkisi, ikinci kenarında 1947'den sonraki Batı etkisi ve ABD'nin oyuncak projelerinin deneme tahtası haline gelen Türkiye planlaması ile Hindistan planlaması arasındaki rekabet, üçüncü kenarında da 1930'lu ve 1950'li yıllarda Türkiye kapitalizminin yapısal sorunları ve Türk aydınlarının aydınlanma hareketi yer alıyor. Dördüncü ve fazladan kenar ise tüm dünyada ve Türkiye'de planlama tekniklerinin gelişmesi. Bu yazıda söz konusu tekniklerin yararsız olduğu ileri sürülmüyor, ancak "alet kutusu"nun sınıfsal olarak gerekli değiş-tirme irade ve güveninin yerini alamayacağı belirtiliyor.

Türkiye'yi irdeleyenler, hep yanıldılar: Türkiye'yi kendisiyle veya yalnızca bir tek dış ilişkiyle açıklamaya çalışanlar yanılgıdan kurtulamadılar. Türkiye'yi **sui generis**, tarihte ve dünyada **unique** görmenin bilim dışı ve şoven bir çekiciliği var. Etaitizmin bir "Türk keşfi" olduğunu ileri sürmenin, salt gazete okuyarak beynini karartan geniş bir kütleden alkış toplama şansı çok yüksek; ancak bu görüşe bir bilimsellik kazandırabilmek için Fransız tarihinden Maliye Bakanı Colbert'i ve Rus tarihinden de Çar Büyük Petro'yu çıkarmak gerek.

Türkiye'yi bir tek dış etki ile açıklamanın da ayrı bir çekiciliği var: Tembellik her yerde çekicidir. İnsanlığı karartan ve insanları en büyük bir güçle çeken tembellik ise zihin tem-

(*) Bu çalışmanın İngilizce özetini "On the Development of the Planning Concept in Turkey" adı altında ODTÜ İdari İlimler Fakültesi tarafından 13-15 Mayıs 1981 tarihinde Ankara'da düzenlenen "Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980" konulu uluslararası toplantının açılış paneline sundum. Bu sunuş için hazırlığı, ODTÜ Ekonomi Bölümünde master öğrencim Asu Aksoy ile birlikte yaptım. A. Aksoy, çalışmanın bundan sonraki aşamalarına ve bu yazıma katılmadı.

(**) Doç. Dr., AİTİA Maliye Fakültesi.

belliğidir. Zihin tembelliği bilim adamının ve bilimin düşmanıdır. Bu yüzden Tanzimat'ı ve mimarı Büyük Reşit Paşa'yı yalnızca İngiliz sefiri Stratford Canning ile açıklayanlar bilim ve bilimle yoğrulacak bir Türkiye'nin düşmanıdır.

Söylenenlerin, Türkiye'de planlama kavramının serüvenini aşan bir anlama sahip olduğunda kuşku yok. Söylenenler Türkiye araştırmalarının metodolojisiyle ilgili. Daha genel, ancak planlama kavramının gelişimini incelemeyi de içeriyor. Şimdilik söylenebilecek olan şudur: Türkiye'nin tümü ya da en küçük hücresi mutlaka bir üçgende ele alınmalıdır. Bir kenarda, modern Türkiye ile aynı zamanlarda ortaya çıkan sosyalist sistem ve daha somut olarak da, Sovyetler Birliği var. Diğer kenarda, Türkiye açısından somutun tarihle birlikte değiştiği, kapitalist sistem. Önce Birleşik Krallık veya geniş anlamda İngiltere, sonra Amerika Birleşik Devletleri ve yakın zamandan beri de Batı Almanya görülüyor. Üçgenin en kalın, bu anlamda da en belirleyici kenarında da Türkiye'nin kendisi bulunuyor.

Öyleyse, Türkiye'de planlama kavramının gelişimi, en iyi bir şekilde, bir üçgen çerçevesinde anlaşılabilir. Kuşkusuz, yalnız dört kenarlı bir üçgen. Üçgenin bir kenarında, 1930 yıllarının başında Sovyetler Birliği'nde başarısını kanıtlayan planlama deneyiminin, genel olarak Türkiye, özel olarak da Türkiye'nin planlama deneyimi üzerindeki etkisi var. Bu etkinin açıklığa kavuşturulması gerekiyor.

Bu etki güçlüdür. Karşı etki, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlayarak Türkiye'nin Birleşik Amerika'ya açılmasıyla ortaya çıkıyor. Ve böylece üçgenin ikinci kenarı oluşuyor. Bu kenar, bir başka anlamda da, uluslararası boyuta sahip. Türkiye planlamasında Amerikan kenarı soğuk savaş döneminin çeşitli çatışmalarının birisini daha ortaya çıkarıyor: İngiliz boyunduruğundan kurtulmakla birlikte İngiliz yönetim modeli ve alışkanlıklarını sürdüren ancak Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinden yararlanan Hindistan planlaması ile Osmanlı bürokrasisini miras alan fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin oyuncak-projelerinin deneme tahtası haline gelen Türkiye planlaması arasında rekabet.^m Zamanla rekabet benzeşmeye ve ortak etkisizliğe dönüştü.

Üçgenin üçüncü kenarı, bütün kenarların en kalınını meydana getiriyor; çünkü Türkiye ile ilgili. Kaim kenar, hem 1930 ve hem de 1950 yıllarında Türkiye kapitalizminin yapısal sorunlarını ve hem de Türk aydınlarının aydınlanma hareketini içeriyor. Otuzlu yıllarda ve planlamaya gebe 1950 yıllarının ikinci yarısında Türk aydını tam bir toplumsal marangoz kişiliğiyle ortaya çıkıyor. İleride görülebilecek, toplumsal marangoz kişiliği her türlü planlama girişiminin sine **qua non**, olmazsa olmaz, özelliklerinden birisidir. Değiştirme irade ve güveni olmadan, planlama olmaz. Her planlama, bu irade ve güven ölçüsünde ciddidir; veya, aynı anlama gelmek üzere, ciddi değildir.

Üçgenin ilk iki yanı tanımlandı; üçüncü yan, en kalın kenar olarak belirlendi ve dördüncü yan, bekleneceği gibi, dört kenarlı bir üçgenin gereksiz kenarı olarak ortada kaldı. Bu gereksiz veya olmazsa da olur, yan ile plancı adaylarının alet kutusunun "zenginlemesini" kastediyorum. Bir ekonominin basit fakat operasyonel büyüklüklerle algılanmasını moda haline getiren Keynesian iktisattan, önce Sovyetler Birliği'nde daha sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş örgütleri içinde geliştirilen programlama tekniklerine kadar uzanan çeşitli yenilikler hep bu plancının alet kutusuna giriyor.

Alet kutusunu küçümsemiyorum. Çünkü aletsiz marangozluk olmaz. Ancak ihtiyacın keşfin anası olduğunu unutmamak gerekiyor. Ayrıca alet kutusunun toplumsal marangozu ortadan kaldırmasına imkân yok. Buna ek olarak da, yine unutmamak gerek, toplumsal olan hep sınıfsaldır. Alet kutusu, sınıfsal olarak gerekli değiştirme irade ve güveninin yerini alamaz. Bu, bir ikilemdir. Bu ikilem ise, her ikilemde olduğu gibi, iki yanlıdır. Bir yanından yararlanmak mümkün. Nitekim denemesi yapıldı : ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra olgun kapitalist ülkeler, planlamada değiştirme irade ve güveni yerine, alet kutusunu ön plana çıkarmaya çalıştılar; aletlerin hassaslık derecesini arttırmayı çok önemli göstermeye çabaladılar. Burada, biraz da bu yüzden, dördüncü kenar üzerinde durmayı gerekli görmüyorum.

Yol Ayrımı : 1947 Yılı

Tarihsel ve bilimsel bir zorunluluk nedeniyle değil, fakat, daha iyi bir sunum için üçgenin ikinci kenarından başlamayı ve 1947 Kalkınma Planı'nı ele almayı uygun buluyorum. 1947 Kalkınma Planı'ndan başlamak için bir başka neden daha var: Her halde bu "plan", bugüne kadar yeryüzünde hazırlanan planların en gariplerinden birisi olmalı. Çünkü bu plan, Adam Smith' in "görünmeyen el" kavramını hatırlatıyor ve bir "görünmeyen plan" niteliğine bürünüyor. 1947 Kalkınma Planını, hazırlanışından 27 yıl sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin iki seçkin öğretim üyesi tarafından yayınlanmasına (Tekeli ve İlkin, 1974) kadar, bir kaç "uzman" dışında gören veya okuduğunu iddia eden kimse bulunmuyor.

Önce söylenene bir dayanak, sonra da bir parantez gerekiyor. 1947 Kalkınma Planı hakkında, Hacettepe Üniversitesi'nden Profesör Osman Okyar 1951 yılında şunları yazıyor: "Hükümetin 1947 veya 1948 senelerinde bir umumi iktisadi plan meydana getirmiş olduğu malumdur. Zaten bu plan hakkındaki yegâne malûmatımız da aşağı yukarı bundan ibarettir. Planın ne şekilde hazırlandığı, hangi verilere göre tertib edildiği, ana hatlarının ve millet ekonomisi için tayin ettiği hedeflerin ne olduğu meçhul kaldığı gibi, planın akıbeti, ne dereceye kadar tatbik edildiği de malûm değildir. Velhasıl, bir İngiliz tabirini kullanarak bu plana, 'henüz doğduğu anda ölmüş' (stillborn) nazariyle bakılabilir" (Okyar, 1951 : 75). ODTÜ'nün iki değerli araştırmacısının bu "stillborn" planı canlandırarak önemli bir akademik işlevi gerçekleştirdikleri anlaşılıyor.

Fakat kendilerine ait olmayan bir sorumlulukla birlikte. Öyle görülüyor; kalkınma ve bilime susamış ancak, sabırlı ve ısrarlı bilimsel çalışma geleneğinden yoksun Türk aydını, zaman zaman tozlu mahzenlerden çıkarılan vesikalar karşısında çabuk hayrete düşüyor ve vesikaları abartıyor. Böyle kolay hayretten doğan abartmaya bir örnek olarak, başka bir yerde, 1923 İzmir İktisat Kongresi'ni gösterdim. Lozan barış görüşmelerinin kesildiği bir zamanda, bütün bakışların dışarıya dönük olduğu bir zaman kesitinde düzenlenen bu Kongrenin tutanakları ikinci kez yayınlanınca, bu tutanak kitabı nerede ise Türkiye'yi anmanın elif cüzü haline getirildi. Tutanak kitabına gerektiğinden çok daha fazla bir anlam yüklendi.

1947 Kalkınma Planı da öyle.^ Bu belge, Truman Doktrini ile Amerika Birleşik Devletlerine açılan Türkiye'nin bir "niyet mektubu" olma özelliğini aşamadı. Bu, bir. İkincisi, 1947 Kalkınma Planı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de hazırlanan ve yayınlanmayan tek plan değil. Başkaları da var ve bir örnek: Türkiye "bu harbin sona ermesiyle derhal yeni bir sanayileşme hareketine geçebildi. Bu yeni sanayileşme hamlesi bir kısmı, müstacel beş yıllık sanayi planı, diğer kısmı, peyder pey ele alınacak sanayileşme işleri olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmiş ve keza harbin sona ermesiyle ele alınan yeni demiryolları, limanları, şoseler, sulama işleri ve elektrifikasyon projeleri ile bu yeni sanayileşme hareketi bir kül dahilinde tetkik ve telif olunmuştur" (S.İ.M, 1946 : 252). Bu kaynak, 1946 yılının tarihini taşıyor.

Dahası var. Burada, 1947 Eylül tarihinde yazımı tamamlanmış ve bir yıl sonra Londra'da yayınlanmış, az bilinen, bir kaynaktan söz etmenin sırasındır. İlk cümlesi şöyle : "Coğrafi görüşler bir yana, Türk insanının kaderinden hoşnut olmasını sağlayıcı nedenleri saymak çok etkileyici bir durum yaratıyor. Böylesi zor bir zamanda bir çok ülke günü gününe yaşarken, acı kıtlıkların zahmetini çekmeyen Türkiye'nin zengin bir ülke olduğuna, hıaklı olaraik, işaret edilmelidir" (Lingeman, 1948 : 9). Bu kaynak "rapor", İngiltere'nin Ankara'daki misyonu tarafından hazırlanıyor; Türkleri hoşnut edici cümleleri içeriyor, fakat, aynı zamanda bilim adamları açısından belli bir tezgâhtarlık kokuyor.

Nedeni var : 1947 yılında Truman Doktrini ilan ediliyor. Hep biliniyor; Truman Doktrini, Birleşik Krallık'm Birleşik Devletler'e bundan böyle Türkiye ve Yunanistan'ın askeri ve siyasal sorumluluğunu üstlenemeyeceğini bir notayla bildirmesiyle başlayan gelişmelerin sonucunda ilan ediliyor. İngiltere, Türkiye'nin askeri ve siyasal sorumluluğunu Amerika Birleşik Devletleri'ne devrederken bir de **ekonomik envanter** çıkarıyor.

Envanter, büyük ölçüde, plandır. İyi düzenlenmiş bir envanter, çok büyük ölçüde, bir eylem programıdır. Bu yüzden, **inter alia**, Türkiye'de 1927 Nüfus sayımının arkasından 1930 yıllarında planlama çabaları başlamıştır. Arada geçen zaman bir arayışın kaybıdır.

\ İyi düzenlenmiş ve iyi okunmuş bir envanter planıdır. İngiliz misyonu tarafından hazırlanmış olan "rapor" bir envanteri ve bu anlamda da, planı içeriyor. Ancak burada somut olmak gerek. Bu "rapor" içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli kamu kuruluşları tarafından hazırlanmış çeşitli planlardan söz ediyor. Buradan da, buradaki irdelemenin ilk dersini çıkarmak mümkün oluyor: Birden fazla plan, plansızlık demektir.

1947 Kalkınma Planı, öyleyse, plansızlık yıllarının planlarından birisi oluyor. Bu planı, hazırlayanlardan başka pek az kimsenin görmüş olduğuna, daha önce işaret ettim. Şimdi sıra bu planı daha hazırlanış aşamasında gören kimseyi tespit etmede. 1947 yılı Temmuz ayında, İstanbul'da yayınlanan günlük Vatan Gazetesi'nde Mr. Thornburg adında bir Amerikan yurttaşının demeci var, şöyle : "Sizin beş yıllık planınızı inceledim ve gördüm ki bu plan kişisel güç ve özel teşebbüs faktörünü göz önüne almamaktadır" (Vatan, 1947). Max Thornburg, eski bir petrol şirketi yöneticisidir ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni kurulmuş olan Twentieth Century Fund'm ilk misyonunun başında Türkiye'de, bu kez, Türkiye'nin askeri ve siyasal sorumluluğunu almak üzere olan Amerika Birleşik Devletleri açısından bir envanter yapmak üzere gelmiştir.

Tarih Thornburg'un, kendisi ve ülkesi için olmasa bile, Türkiye için önemli bir kişi olduğunu kaydediyor. Bu önemini, daha önce yayınlanmış olan ve Thornburg misyonu ile ilgili başka bilgileri de içeren, bir çalışmadan bir alıntıyla ifade edebilirim. Şöyle : "Thornburg, öyle hafife alınacak kimse değil. Zamanın hükümeti de hafife almıyor. Bakanlar bile Thornburg için 'özel' rapor hazırlıyor. Ayrıca bir 'özel' kuruluş adına rapor hazırlayan bu kimseye henüz yayınlanmamış olan 1947 İktisadi Kalkınma Planı'nın İngilizce bir özeti veriliyor. Bu özette 1947 Kalkınma Planı'nda olmayan değerli ve ayrıntılı bilgiler var." (Küçük, 1978 : 386). Thornburg'a rapor veriminin 1947 Kalkınma Planı'ndan daha önemli olduğu anlaşılıyor.

Max Thornburg, ilk izlenimlerini Amerikan iş çevrelerinin dergisi Fortune'da yayınladı (Thornburg, 1947) ve daha sonra da bulgularını kitap haline getirdi. Thornburg Misyonu, böylece, arkasından Osman Okyar'm "ölü doğmuş" olarak nitelediği

bir plan bırakarak ve IBRD veya Dünya Bankası Misyonu d'enenen çok daha önemli bir misyona kapıları açarak, tamamlanmış oldu.

Bir nokta : Demokrat Parti veya Adalet Partisi hükümetleri hep Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin açtığı kapıdan geçmiştir. Türkiye'nin planlama serüveni bu genel ilkeyi doğruluyor. Ancak net görüşü önleyen bir bulanıklık kaynağı var: DP veya AP hükümetleri hep, CHP hükümetleri tarafından açılan kapıyı genişletmek istiyor. CHP ise kendi açmış olduğu kapıyı, belki de bu kapının genişleyebileceğini görmeyen de verdiği bir ürküntü ile, daraltmaya çalışıyor.

Dünya Bankası misyonu, 1950 Mayıs seçimlerinden önce CHP hükümeti tarafından davet ediliyor. Seçimden sonra işbaşına gelen Bayar-Menderes rejimi bu daveti yeniliyor. Misyon, Thornburg Raporu'ndan sonra misyon şefi Barker'in adıyla Barker Raporu veya Dünya Bankası Raporu olarak bilinen dokümanı hazırlayıp yayınlıyor. Bu doküman için, Barker Raporu veya Dünya Bankası Raporu, söylenecek şudur: **Bu doküman, Bayar-Menderes rejiminin izlediği ekonomik politikanın aynasıdır.**

Ekleme gerek: Hiç bir doküman, Barker Raporu'ndan daha çok, Bayar-Menderes rejiminin ekonomik politikasını yansıtmaz. Eklenecek şudur : 1950-1960 yıllarında Türkiye'de **Dünya Bankası Raporu** hem iktidar ve hem de muhalefettir. Dünya Bankası Raporu, Bayar-Menderes rejimine karşı mevcut tek etkin muhalefet olan burjuva politik ve entellektüel muhalefetinin Kur'anı oldu. Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ve güçlü Forum Dergisi entellektüelizmi, Bayar-Menderes rejimine muhalefetini Barker Raporu'ndaki planlama anlayışının ihmal edilmesi noktasında yoğunlaştırdı.

Muhalefet, Halk Partisi'nin seçimi kaybederek hükümetten uzaklaşmasıyla birlikte başlıyor. 1950 yılı yaz ortasında, İstanbul'da yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde bir yazı var: Yazarı, son CHP hükümeti müsteşarlarından birisi, başlığı ise "Devlet Planı Meselesi".

"Memleketimizde iktisadi tetkikler yapmak üzere bir Amerikan heyetinin yakında Ankara'ya geleceği haber veriliyor." (Te-

keli, E., 1950). Önceki hükümetin bakanlık müsteşarı, pek hak-sız sayılmamalı, "Dünya Bankası Heyeti" ile "Amerikan Heyeti" arasında bir ayırım yapmak ihtiyacını duyuyor. "Bu Amerikan heyeti, Türkiye'nin iktisadi kaynaklarını tetkik edecek ve bu kaynakların işletilmesi ve verimlendirilmesi için, iktisadi ehemmiyet sırasına göre bir iş programı hazırlayacakmış. Fakat bizim yakından bildiğimize göre bu heyet, bundan evvelki hükümet tarafından bir devlet planı hazırlamak üzere çağrılmıştı." Öncelikleri sıralamak yerine bir "devlet planı" hazırlanması savunuluyor ve bunun Dünya Bankası'na ihale edilmiş olduğu açıklanıyor.

Önemli bir nokta. Muhalefete düşmüş olan Halk Partisi, Dünya Bankası'mn da etkisiyle Türkiye'de planlar yapma döneminin hemen başlayacağına inanıyor ve bunun şampiyonluğunu bırakmak istemez görünüyor. Belli bir kuşkuyu ifade ederek : "Yeni hükümetin Günaltay kabinesinin (son CHP hükümeti, y.k.) hazırlamak istediği devlet planının hudud ve şumulü hakkında ne düşündüğünü bilmiyoruz."

Bu soruya cevap yeni hükümetten değil Dünya Bankası Misyonu'ndan geliyor. Misyon, hazırladığı raporda, şunları ifade ediyor: "Misyon, hem özel ve hem de kamu gelişme harcamalarını kapsayan ekonominin her kesimindeki yatırımlar için özel hedefler koyan bir belirli plan hazırlamak için çaba harcamamıştır. Türkiye'de kapsamlı planlama ne istenir ne de mümkündür" (IBRD, 1951 : 251). Misyonun plan anlayışı şudur : "Misyon, kendisini, ekonominin kamu kesimi için bir gelişme programı tavsiye etmekle sınırlamıştır. Bu kesimde serbest piyasanın kaynak dağıtım işlevi etkili olmamaktadır." Dünya Bankası Misyonu, piyasa mekanizmasının kaynak dağıtım rolünün etkili olmadığı yerde, bu rolü Dünya Bankası'na veriyor.

Raporunun başında Misyon belli bir inancını dile getiriyor: "Türkiye'nin, ekonomik kalkınmada tarımın oynayacağı rolü ciddi olarak küçümsemiş oluşuyla ilgili inancımızı daha önce ifade etmiştik" (IBRD, 1951 : 57). Dünya Bankasının planı, bu tespitten, daha önce kullandığım bir kavramı tekrarlayacak olursam, böyle bir envanterden çıkıyor. Dünya Bankası Raporu, aynı tarihte üne kavuşan "Bizim Köy" yazarı Mahmut Makal'i³⁾ kışkandıracak bir köyü sevme ve köylüye acıma edebiyatı sunuyor. Edebiyat bir yana, plancının duyarsız cümle-

lerini de içeriyor: "Raporumuz, tarımın önemini vurgulamıştır. Verimlilik artışı için çok büyük bir potansiyel sağladığı ve sanyin gelişmesi için vazgeçilmez ön-gereklere olduğu için, kamu yatırım kaynaklarının dağıtımında tarımsal kalkınmaya en büyük önceliğin verilmesi gerektiğine inanıyoruz." Dünya Bankası "Planı", bu inancı içeriyor: "Bizim 1952 - 1956 dönemi programımız, kamu kesimi için, artan oranda tarımsal yatırım öngörmektedir" (IBRD, 1951 : 264, 265). Kamu kesimi için bir plan yapmakla katmu yatırımlarında büyük önceliğin özel inisyatifin kârlı bir alan olarak görmediği 'tarım kesimine verilmesini savunmanın tutarlı olacağını kabul etmek gerekiyor.

Ancak tutarlılığın meslekte olmayanların gözünden kaçması mümkün. Dünya Bankası Misyonu, bu nedenle olsa gerek, planlama anlayışını geliştirmekten geri kalmıyor. "Biz, istemediğimiz otoriter kontroller konmadıkça, özel kesimin tasarruflarının tümünü yöneltmek imkânsız olduğundan, ekonominin özel kesimi için benzer bir program formüle etmeye çalışmadık." Tekrar; Dünya Bankası'nın planı, yıllar yılı dünyanın kapitalist ülkelerinde ve Türkiye'de geçerli olacak plan anlayışını belirliyor ve özel kesimi dışarda bırakıyor. Fakat bu anlayışı güvence altına almak için de "Hükümet, yatırım programının özel yatırımlar için elverişli olan kaynaklara zarar vermemesi için dikkatli davranmalıdır" uyarısını ekliyor (IBRD, 1951 : 252, 253). Belirli bir plan anlayışı ortaya çıkıyor.

Devam etmeden önce iki nokta. Birincisi şu : Dünya Bankası, dünya kapitalist sisteminin ekonomik politika belirleyen ve bu politikayı sistemin zayıf unsurlarına yardım vaadi ile kabul ettiren bir örgütüdür. Bu yüzden, çok büyük bir açıklığı açıklamak da olsa söylemek gerek, Dünya Bankası'nın görüşleri dünya kapitalist sisteminin görüşleridir. Ayrı değil. Öyleyse bu görüşler, bu görüşlerin sahipleri tarafından her nerede olursa olsun, savunulacak. Nitekim Profesör Osman Okyar, Dünya Bankası Raporu yayınlanmadan önce yayınlamış olduğu incelemede, aym görüşleri başka cümlelerle dile getiriyor. "Bizde bazı çevrelerde mevcut olan kanaatin hilâfına, umumi iktisadi plan kat'iyen devletçilik manasına gelmez" dedikten sonra ekliyor: "Mesela bugün liberal-kapitalist sistemin tamamen cari olduğu Amerika'yı nazar-1 itibare alalım. Bu memlekette, Cumhurbaşkanının her sene Kongreye verdiği ve bir nevi kısa-vadeli eko-

nomik plan mahiyetinde olan iktisadi rapor" (Okyar, 1951 : 76) . Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri başkanlarının Kongre'ye sunduğu raporları da plan sayan bir anlayış var.

İkinci nokta şu: Bayar-Menderes rejimi bu plan anlayışını bile uygulamaya koymadı. Dünya Bankası Planı'nın önceliklerini uygulamaya çalıştı, fakat, "plan" anlayışını bile kabul etmedi. Mutlak bir nedeni olmalı. Neden, "plan" kelimesinde aranmalı. Bu kelimenin dünyada ilk sosyalist ülkenin kurulmasından ve ilk Pyatletka'nın, Pyatletka v çetire goda (Dört yılda Beş Yıllık) sloganıyla, başarıyla uygulanmasından sonra dünyaya yayılmasının kapitalist dünyada "plan" kelimesine karşı bir gerilme yarattığı muhakkak. Ancak bu kadar değil. Bir de ne kadar geri bir türünü içerirse de "plan" kelimesinin kendinden gelen bir ilericiliği var.

Söyleneni bir örnekle anlatmak: mümkün. Yunan filozofları şey'lerin özünü, ortak ögesini araştırdılar. Şey'lerin özü su'dur; her şey su'dan meydana gelmiştir, diyenler oldu. Çok büyük bir yanlış olduğu açık; ancak, çok büyük bir doğruya gebe bir yanlış. Her şey'in su'dan doğduğunu söylemek somut olarak yanlış; soyut olarak ise her şey'in eşit olabileceği düşüncesini, embriyonik biçimde, içeriyor. "Plan" kavramının da böylesi bir çekirdeği var. Ne kadar sınırlandırılmak istenirse istensin, bir bütüne bakma alışkanlığını içeriyor. Bu, kapitalist bakış açısının tersidir. Kapitalist, ekonomik olarak, bütüne bakamaz. Ne kadar sulandırılmak istenirse istensin, bir hesap yapma düşüncesini yayıyor. İlk önce, piyasa mekanizmasının hesap kuralları örnek olarak ortaya konabilir; uygulama bu hesabın doğru çıkmadığına gösterince başka hesap kurallarını aramak gerekir.

Bu yüzden Bayar-Menderes rejimi, dikkat çekici bir sınıf bilinci ile, "plan" düşüncesine sırtını çevirdi. Fakat ne zamana kadar? Cumhuriyet Türkiye'sinin en görkemli planlama deneyimi olan 27 Mayıs 1960 sonrası Devlet Planlama Teşkilatı'nın, bina olarak, yerli uzmanların bir bölümü olarak, başdanışman Profesör Jan Tinbergen dahil yabancı uzmanların tümü olarak, Bayar-Menderes rejiminin devrilmeden hemen önce kurmuş olduğu embriyonik planlama örgütünü miras aldığı inkâr edilebilir mi? Tarih sanıldığı kadar kopuk değildir.

Artık bu iki noktadan çıkarılabilecek ve bu irdelemenin ikinci dersini yazabilirim. Kapitalist dünyada planlama her zaman hayal kırıklığının çocuğudur. Bayar-Menderes rejimi, ekonominin canlı ve görünür bunalımlardan uzak olduğu 1950 yıllarının ilk yarısında planlamacı baskılara sırtım çevirebilmiştir. Aslında bu baskıların çok hafif kaldığını da eklemek gerekiyor. Türkiye kapitalizminin saklanamaz dengesizlikler gösterdiği ve bunalım belirtilerin açık olduğu 1950 yıllarının ikinci yarısından itibaren hem Türk entelijansiyasmda plan düşüncesi yükseldi ve hem de Bayar-Menderes rejimi plan fikrine yüzünü çevirdi.⁽⁴⁾ 27 Mayıs ise plan düşüncesini bir yönetim ilkesi olarak 1961 Anayasasına koydu. Fakat ne güzel bir tecelli! Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1960 sonrasının ilk Beş Yıllık Planını değerlendiren yayını "Planning in Turkey" kitabını "to frustrated planners all over the world" deyiimiyle, "dünyanın her yanında hayal kırıklığına uğramış plancılara" sunma inceliğini gösterdi (İlkin ve İnanç, 1987). Bu sunuş, bu irdelemenin ikinci dersini tamamlıyor: Planlama hayal kırıklığının ürünüdür ve kapitalist dünyada plancılar hüsrana mahkûmdur.

Türkiye'de plan kavramının gelişiminde, Barker Raporu'ndan 1960 askeri hareketinden hemen önce Profesör Jan Tinbergen'in danışmanlığında ve embriyonik halde planlama komisyonunun oluşturulmasına kadar geçen zaman aralığında bir önemli halka kalıyor: Chenery Raporu. Profesör H. Chenery, şu sıralarda Dünya Bankası'nın başkan yardımcılarında birisi, Harvard Üniversitesi'nin ve dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası arenaya çıkardığı vaad dolu programcılardan birisi. Amerika Birleşik Devletleri'nin yardım misyonu adına Türkiye'ye geliyor. Türkiye, benzer ülkelerde olduğu gibi bir ekonomik bunalımın ilk habercisiyle karşı karşıya. Chenery Misyonu, Türkiye'nin ciddi bir ödemeler dengesi sorunuyla karşılaştığı bir zamanda Türkiye ekonomisine iyileştirici bir reçete yazmak üzere işe başlıyor.

Chenery Raporu, yine bir tespitle işe başlıyor. Programlama profesörü H. Chenery'nin, programlamanın mevcut araçları seçilmiş hedefler için seferber etme eylemi olduğunu bildiğinde kuşku yok. Bu yüzden, tespitini de bu bilgiye dayandırıyor. "Türkiye türünden, bir çok yatırım ihtiyacı olan bir ülkede, mevcut fonları, birbirini en etken biçimde destekleyecek projeler

üzerinde yoğunlaştırma yerine salt coğrafi veya siyasal nedenlerle saçma tehlikesi vardır" (Chenery v.d., 1953 : 60). Bu bir programcı yaklaşımıdır ve Chenery Raporu'nun bu tespiti, zamanında, Bayar-Menderes Rejimi tarafından izlenen yatırım programının eleştirisi olarak kabul edilmiştir. Chenery Misyonu, "ekonomi dışı nedenlerle yatırımların bir ölçüde saçılması zorunlu ise de, bu, en az düzeyde tutulmalıdır" tavsiyesini raporuna koyuyor.

Chenery Misyonu oldukça dikkatli, "plan" kelimesini kullanmıyor. Misyon, Türkiye'yi planlama yerine, Türkiye'nin yatırımları için "öncelikler" tespit etmeyi tercih ediyor. "En gerekli tüketim mallarını sağlayarak milli geliri artırmak için şu önceliklere dikkat edilmelidir. Birinci öncelik hammaddelere ve mevcut üretici kapasiteyi sürdüreceği olan malların üretimine verilmelidir" (Chenery v.d., 1953 : 103). Chenery Raporu, Biati üniversitelerinde "az gelişmişler" için okutulan kalkınma kitap veya derslerini hiç aratmıyor. "Bundan sonra, ülke içinde üretilmeyen en gerekli tüketim mallarının üretimine öncelik verilmelidir."

Bir nokta daha veya bu irdelemenin üçüncü dersinde sıra: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin planlama deneyimi aynı zamanda kapitalist dünyanın planlama deneyimidir. Başta Profesör Tinbergen veya Profesör Chenery olmak üzere kapitalist dünyanın bir çok önde gelen plancı veya programcısı, planlama bilgi ve hünerlerini Türkiye'de denemek imkânını buldular. Bazı planlama kavramlarını, Türkiye'de ve Türk planlılarla birlikte geliştirdiler.

Neden? Bu soruya cevabın tamamı değil ama bazı ipuçları, elli yıl Sovyetler Birliği'nde planlıların duayeni olmuş olan Profesör Strumilin'in 1957 yılı tarihini taşıyan bir çalışmasında var. Şöyle : "Sosyalist kampta gerçekleşen eşi görülmemiş planlama başarısı, kolonyalizmin boyunduruğundan kurtulmuş ülkelerin çoğunun ilgisini çekiyor ve uygulanması için istek yaratıyor. Özellikle Büyük Hindistan'ın bu yolda atmış olduğu adımları biliyoruz. Böylesi girişimleri ancak kutlayabiliriz. Ancak bunlar yarım yollar için alınmış yarım önlemlere takılıp kalmamalıdır" (Sitrumilin, 1957; 1964 : 51). Hindistan'ın Sovyet planlamasından aldığı esin, kapitalist dünyanın lideri Amerika Birleşik Devlet-

leri'nin Türkiye'de bir tür planlamaya ilgi duymasının kaynağı oluyor. Bu zamanda Türkiye bir çok oyuncak-projenin özenle denendiği ülkelerin başındadır.

İki dünya sistemi arasındaki savaşın her cephede sürmüş olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, özellikle 1945-1975 yılları arasında Türkiye'nin, çok zaman sanıldığından çok büyük ölçüde, kapitalist dünyanın içinde olduğu görülüyor.

Kadro ve Forum

Planlama, hayal kırıklığının çocuğudur. Bu yüzden 1930 yıllarında Türkiye'de planlama girişimleri olması şaşırtıcı değildir. 1927 yılında nüfus sayımı adıyla yapılan envanter, bir yapısal sorunlar listesini gözler önüne serdi. Türkiye'nin yoksul bir tarım ülkesi olduğunu unutmak imkânsız oluyor: Yapılmış envanter var. Buna 1929 Dünya ekonomik bunalımı ekleniyor. 1930 yılında yoksul tarım ülkesi Türkiye, kendisini dünya kapitalist sisteminin devresel hareketlerinin girdabı içinde buluyor. Öyleyse, yapısal ve devresel dürtü ortada.

Siyasal dürtü gecikmiyor. Yöneticilerin anlaşmasıyla kurulan Cumhuriyet Serbest Fırkası, gördüğü kütleli destek karşısında sele kapılmış bir odun parçası izlenimini veriyor. Bu da, bir başka envanter oluyor. 1920 Anadolu ihtilâlinin yöneticileri için endişe kaynağı, inkâr edilemeyecek kadar, ortada. Gözleri kapamak imkânsız. Öyleyse bir eylem programı olacak.⁽⁵⁾

Plan, hayal kırıklığının çocuğudur. Planlama, aynı zamanda, bir umut'un ürünüdür. Toplumun, toplum üzerinde iradesini uygulayabileceği umudu olmadan planlama olmaz. Bir zaman kesitinde, toplumsal marangozluk demek olan plan anlayışının uygulamaya konabilmesi için, toplumun kendi örgütlülüğü içinde toplumu değiştirebileceğine inanması gerek.

1930 yılları Türkiye'sinde yapısal, devresel, siyasal dürtülere ek olarak bir başka unsur daha var. Komşu bir ülkede, Sovyetler Birliği'nde, toplum kendi örgütlülüğü içinde ve "plan" adı verilen bir araç yardımıyla hızla kendi kendisini değiştiriyor. Bu değiştirme eyleminin Türkiye'yi etkilememesi imkânsız.

Sovyetler Birliği'ndeki planlama heyecanını Türkiye'ye Kadro Dergisi yansıtıyor. Derginin başka işlevleri var ve biliniyor.

Devlet Başkanı Mustafa Kemal'in kişisel güvenine sahip Kemalist romancı Yakup Kadri ile üniversite eğitimini 1920 yıllarının başında Sovyet Rusya'da tamamlamış, daha sonra Türkiye Komünist Partisi'nin ideolojik sorunlarla görevli politbüro üyesi olmuş Şevket Süreyya Bey'in yönetimindeki Kadro Dergisi, bu önemli zaman kesitinde Kemalizmin ideolojisini yapma işlevini üstleniyor. Bunu önemli bir etkinlikle yerine getirdikten sonra kapanıyor.

Kadro Dergisi'nin birinci sayısında özenle yayınlanmış bir inceleme var. Yazarı, Türkiye Komünist Partisi'nin eski kâtib-i umumisi ve 1930 yıllarında Kemalizmin ideolojisini üstlenen Vedat Nedim Tör. Pek az yazıda planlama böylesine yüksek bir heyecan ile dile getirilmiş. Şöyle : "Bütün dünya anarşik iktisattan planlı iktisada doğru yürüyor. Belli başlı sanayi şubelerinde gördüğümüz tröstler, karteller, konsernler, sonra konjunktur tetkikat müesseseleri, kooperatifleşme teşebbüsleri vs. hep bu hareketin neticeleridir. Biz, böyle bir faaliyete her milletten daha ziyade' muhtacız. Çünkü iktisadi bünyemizi değiştiriyoruz. Şuursuz iktisat siyasetinden, şuurlu iktisat siyasetine geçiyoruz" (Tor, 1932 : 9). Vedat Nedim Bey, değiştirme ile plan arasındaki doğrudan ilişkiyi çok net bir biçimde görebilmiş durumda. Ekliyor: "Şuurun en canlı nişanesi ise program ve plandır."

Öyleyse, bu irdelemenin dördüncü dersini formüle edebilirim : Planlama, bilinçli değiştirme eylemidir.

Dr. Vedat Nedim'in aynı incelemesine devam ediyorum. "İktisadi davalarımızı ferdlerin hasis menfaat meseleleri olmaktan kurtarıp millet davası haline koymak, artık günün zarureti oldu. Bütün Türkiye'de bir Dumlupmar havası estirmek lâzım." Planlamada kişisel çıkar ile toplumun çıkarı veya sosyal yarar arasındaki karşıtlığa çok önceden işaret edilmiş olduğu anlaşılıyor. "Askeri Dumlupmar planlı ve sistemli bir faaliyetin yemişi idi. İktisadi Dumlupmar da plan ve sistem ister." Görülüyor; Kadro Dergisi, plan ile savaş arasında bir paralellik arıyor.

Bu paralellik yalnızca Türkiye ve Türkiye'de de bağımsızlığı sağlayan Dumlupmar muharebesi dolayısıyla ileri sürülmüyor. Savaş ve plan, sanki Kadro Dergisi'nin leitmotifi. Yakup

Kadri, Moskova'ya yaptığı bir gezinin izlenimlerini, bir romancı gibi ve şu cümlelerle dile getiriyor: "Hakikaten, Beş Yıllık Plan Rusya'sı muharebe halinde bir memleketten başka bir şeye benzetilemez. Moskova geniş bir karargâhı andırır." (Karaosmanoğlu, 1932b : 30). Aynı geziyle ilgili başka bir yazıda da şu heyecan dolu cümle yer alıyor: "Beş yıllık plan bir smaat ve ticaret planı değil bir harp ve inkılâp planıdır" (Karaosmanoğlu, 1933a, : 35). Ve bu nokta önemlidir.

Geçerken sıra numarası vermediğim bir dersten söz etmem gerekiyor: Türkiye'yi abartmamak fakat abartmamak endişesiyle de küçümsememek gerek. Türkiye'de bazı sözlerin daha önce söylenmiş olduğu ortaya çıkıyor. Bundan da bir sonuç : Türkiye, başka yerde söylenmemiş sözlerin söyleneceği bir ülke haline gelmiştir.

Plan ve savaş ilişkisi, planlama pratiğinin doğruladığı bir ilişkidir. Bir kaç örnek şöyle: Lenin, Sovyet planlamasıyla ilgili temel ilkelerin bir çoğunu Birinci Dünya savaşındaki savaş ekonomisinin incelenmesinden çıkardı. Amerikan matematikçisi Dantzig, doğrusal programlama olarak bilinen tekniği kullanılabilir yapan çözüm yolunu, İkinci Dünya Savaşında Amerikan Hava Kuvvetleri'nde araştırmacı olarak çalışırken geliştirdi. Batı dünyasında üzerinde durulabilecek ciddiyetle bir planlama, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da savaşın yıkıntılarını ortadan kaldırmak için uygulamaya kondu. Bütün bunlar açık ve daha da açık olacak.

Kadro Dergisi yazarları, bir savaş imajıyla ele aldıkları planlamanın iki yöne doğru açılan seferlerini de sezmiş görünüyorlar. Bir yön, içeriye dönük. Diğeri ise şöyle : "Lâkin, Garp efkâra, umumiyesi, Beş yıllık plan karşısında menfi bir yola sapmış bulunuyor" (Karaosmanoğlu, 1932a : 35). 1928 yılından itibaren, özellikle İngiltere'de, emigre Rus bilim adamlarıyla kurulan sovyetoloji departmanlarının, Batı kamuoyunu, sürekli olarak planın başarısızlığa uğrayacağı ve Sovyet iktidarının çökeceği kehanetleriyle beslemiş olduğu biliniyor. Ancak 1932 yılının sonlarına gelindiğinde bu kehanetlerin inandırıcılığının kalmadığı, Yakup Kadri'nin şu sözlerinden de anlaşılıyor : "Artık, Ruslar, **Beş yıllık plan**'da muvaffak olamayacaklar, denmiyor; ya muvaffak olurlarsa, deniyor." Yakup Kadri, Moskova izlenimlerini

dile getiren seri yazısında devam ediyor : "Onun için Avrupa'nın Rus tecrübesi önündeki telâş ve öfkesinin sebebini yalnız 160 milyonluk bir istihlâk pazarını kaybetmiş olmasına affetmemelidir. Avrupa kapitalistleri bu yapış planının **bir yıkış planından** başka bir şey olmadığını pek iyi hissediyor."

Açık olması gereken şu: Bilinçli bir değiştirme eylemi olan planlama ile ortaya çıkacak yeni yapı, uluslararası dengeyi de etkileyecek. Ulusal planda değişme, uluslararası platformda da değişikliğe yol açacak. Bu zorunlu ve Kadro Dergisi'nin ideolojisine göre, bunun tersi de doğru. Vedat Nedim, bir başka incelemesinde, "cihan iktisadiyatının dışında kalmamak için **planlaşmak** lâzım" (Tör, 1932b : 14) derken, Kadro Dergisi'nin bu doğrusunu ifade etmiş oluyor.

Kadro Dergisi'nin Türkiye'de planlama anlayışına katkısı bunlardan ibaret değil. Unutmamak gerekiyor, Kadro Dergisi, ister görevlendirilmiş olsun isterse kendiliğinden misyon edinmiş olsun, Kemalizmin ideolojisini çizme işini üstlenmiş durumda. En büyük misyonunu, bu çizim çerçevesinde, Türk insanının ve öncelikle Türk entelijansiyasının kafasından sınıf kavramını çıkarmak olarak görüyor. Plan düşüncesi, Kadro ideologları için önemlidir; bu yüzden de plan anlayışından sınıf boyutunu çıkarmaya teşebbüs etmiş olduklarını görmek ve göstermek gerekiyor.

Böyle bir misyon için, her halde, Şevket Süreyya Bey'den daha uygununu bulmak zor. Hem Sovyet Rusya'da okumuş, planlama yazınını biliyor ve hem de Türkiye Komünist Partisi'nin ideoloğluğuna kadar yükselmiş ayrılmış, bir deneyimi var.

Bir de şu var: Türkiye'de bir kavram evcilleştirilmek istenince, bir kavramın Türkiye'ye ithali kolaylaştırılmak isteniyorsa, bu kavramın Batı veya daha somut olarak, bir Avrupa markası taşıdığını iddia etmek bir kurnazlık olmuş. Belki Türkler için, Üçüncü Selim'den beri garplılaşmanın nerede ise bir tutku haline gelmesinden kaynaklanan bir kurnazlık.

Şevket Süreyya Bey, kurnaz bir yazardır ve bu her yazısından bellidir. "Harp sonrası devrinin bütün inkılâplarının ve hareketlerinin en evvel göze çarpan ciheti, herşeyden evvel, cemiyet içindeki tezatların ve bu tezatları doğrudan muharrik kuvvetlerin (bilhassa teknik üstündeki münasebetlerin) bir nizam,

yayı planlı bir mürakaba altına almabilmesidir." Ve bu, başlangıçtır. "Bunun içindir ki, şimdi Avrupa'da herkes 'tezatların tasfiyesi' ve 'plan' namına konuşuyor. Bu sebeptendir ki, Plan, şimdi Avrupa'nın fetişleştirilmiş remzidir" (Aydemir, 1932 : 5). Böylece plan kavramı, Avrupa'nın fetişi sayılacak kadar Avrupa'ya ilân ediliyor. Hemen görülecek, Burhan Asaf (Belge), Şevket Süreyya Aydemir'in başlattığı yoldan hızla koşarak planın Amerikalı olduğunu yazacak.

Şevket Süreyya Bey devam ediyor: "Plan, bir direktif (yani cemiyetin gidişine hariçten ve şeraite rağmen bir müdahale ediş) midir, yoksa bir önceden görüş (yani cemiyet kuvvetlerinin inkişaf merhalelerinin evvelden müşahade ve tespiti) midir?" Burada bir soru ortaya konuyor. Ancak bu soruyla Şevket Süreyya Bey'in Sovyetler Birliği'ndeki planlama tartışmalarını yakından izlemeye devam ettiği anlaşılıyor. Sovyetler Birliği'nde ve 1920 yıllarında başını Groman ve Bazarov adındaki etkin menşevik iktisatçıların çektiği bir görüşe göre, planlama piyasadaki gelişmeleri tahmin etmeye ve bunları veri almaya dayanan bir "önceden görüş" veya tahmin işlemidir. Bu görüş, 1930 yılında Groman-Bazarov Yıkıcılığı olarak niteleniyor ve Gosplan içindeki tasfiyelerle birlikte etkinlikten uzaklaştırılıyor.

Ancak 1932 yılında yazan Şevket Süreyya Bey, bu tartışmaların hâlâ devam ettiği izlenimini vermekten kaçınmıyor : "Bu bir davadır ki, 'planlı bir cemiyet nizamı'nı, bizzat bir ihtilâl içinde tahakkuk ettirmek teşebbüsüne girişen bugünkü Rusya'da fikir münakaşalarının en baş mevzuunu teşkil eder." Kurnaz yazar Şevket Süreyya Bey, bu tarih kaydırmasını yaptıktan sonra, varmak istediği sonuca varıyor ve bunu şöyle ifade ediyor : "Mamafih biz 'planı' ister bir direktif, ister inkişaf merhalelerinin bir takım şartlar ve muvazeneler için önceden tesbiti diye alalım, ve planlı bir cemiyet nizamının, ister Rusya'da olduğu gibi bir ihtilâl mevzuu, ister Avrupa'da düşünüldüğü gibi muslihane bir Rönesans, ister bizim memleketler için aslolan tanzim olunmuş bir milli iş birliği şeklinde anlayalım, muhakkak olan şudur ki, plan mefhumu artık devrin en karakteristik mefhumudur ve yarının cemiyet nizamı —sosyal mahiyeti ne olursa olsun— ancak planlı bir cemiyet nizamı olabilir" (Aydemir, 1932 : 8). Plan kavramım sınıfsal boyutundan temizlemek için önce bulandırmak zorunlu oluyor.

Kadro Dergisi'nin plan kavramını Avrupalılaştırma girişimi yalnızca Şevket Süreyya Bey'in omuzlarına yüklenmiyor. Dergi'nin aynı sayısında bir başka yazı var : 'Kadroyu teyid eden eser : Die Zukunft des Kapitalismus-Werner Sombart'. Vedat Nedim Bey, Sombart'm bu kitabının Kadro'yu doğruladığını düşünüyor ve sevinçle karşılıyor. Vedat Nedim Tör'den öğrenildiğine göre Werner Sombart, bu çalışmasında, planlamanın niteliklerini saptıyor. "Planlı iktisadın ilk vasfı, (umfassenheit) kavrayıcılık, (totalitaet) bütünlüktür. Yani plan, iktisat hayatının bütün parçalarını kavramak, içine almak mecburiyetindedir." (Tör, 1932 : 37). Birinci nitelik bu, ikincisi ise şu : "Planlı iktisadın ikinci vasfı, vahdettir." Üçüncüsü ise şöyle : "Planlı iktisadın üçüncü vasfı, tenevvüdüdür. Yani plan mekanik bir şema olamaz; her milletin iktisadi ve içtimai şartlarına göre değişir." Böylece planlamanın, kapsayıcılık, teklik ve ülke koşullarına göre biçimlenme nitelikleri sayılmış oluyor.

Bunlara pek itiraz edilemez. Kadro Dergisi, bunları, Werner Sombart'a söyletmeyi tercih ediyor. Sıra, bir sayı sonra, Burhan Asaf'a geliyor. Önce solcu, sonra Kemalist ve 1950 yıllarında da Bgl ^ar-Menderes rejiminin sözcüsü olan Burhan Belge, daha büyük adımlar atıyor. "Bugünkü Rus inkılabı '5 senelik plan' parolasını ortaya attı atalı Karl Marx'm bütün dogmalarından sıyrılmış bulunuyor" (Belge, 1932 : 34). Böyle başlıyor ve şöyle devam ediyor : "Sovyetler, ne derlerse desinler, bizim görüşümüze göre, Karl Marx'tan bütün muhafaza ettikleri şey, bir taraftan diyalektik görüş yani hadiselerin seyr halinde iken izah edilişlerinin mantığı (dinamizm) ve bir taraftan da geniş bir halkçılıktır." Bir yöntem olan diyalektik bir tarafa konulacak olursa, Sovyet deneyiminden çıkartılabilecek tek ders halkçılık ilkesine indirgeniyor.

Devam ediyor : "Yoksa '5 senelik plan' ile beraber, komünist dogmalardan bariz bir inhiraf ve haltta tevakki ve Amerikalıların dar bir içtimai çerçeve yüzünden yarım bıraktıkları bir işin determinist ve konstruktif bir şekilde ceht ve iradesi, bugünkü Sovyet rejiminin artık 'taktik yapıyoruz' mazeretile örttemeyeceği kadar belli bir iştir." İleri sürülen şudur : Pyatlertka ile Sovyetler Birliği'nde yapılanlar Amerikalıların yolunda Amerikalılardan daha iyi yürümekten ibarettir.

Ve böylece plan kavramı son derece evcilleştirilmiştir. Ancak henüz değil. Daha sonraki bir kitabında "Kadro ile benim birleştiğim noktalar, dünya görüşüne, inkılâp görüşüne ve plan fikrine ait bahıslar" diyerek Kadro Dergisi'nin plan fikrine sahip çıkan Ahmet Hamdi kendi çıkardığı Kooperatif Dergisi'nde Şevket Süreyya'nın plan kavramıyla tartışmaya giriyor.⁽⁶⁾ Ahmet Hamdi'ye cevabı ise Kadro Dergisi'nin Sovyet Rusya'da eğitim görmüş bir diğer yazarı, meslekten iktisatçı İsmail Hüsrev veriyor.

"Hamdi Bey, Şevket'in, planı, tanzim olunmuş bir işbirliği şeklinde göstermesinde yeni bir şey bulmuyor. Halbuki, bizce bu birlik birçok yeni şeyler ve birçok değişen şeyler ifade eder." (Tökin, 1932 : 37). Öyle anlaşılıyor, İ. Hüsrev Bey bu yazıyı Ahmet Hamdi'ye cevap yetiştirmekten daha çok bazı noktaları açıklamak için kaleme almış : "Şevket'in kasdettiği plan bir sosyalist plan değildir." Söylenmek istenenin bu olduğu anlaşılıyor ve açıklık sürdürülüyor: "Yani cemiyette mülkiyeti tasfiye ederek istihsal vasıtaları üzerinde içtimai mülkiyeti tesis eden bir nizamın iktisat planı değildir. Milli kurtuluş hareketlerinin böyle bir davası yoktur."

Kadro Dergisi, Türkiye'de planlama kavramını sosyalist boyutundan soyutlama işini üzerine aldı. Etkinlikle yapmaya çalıştı. Cumhuriyet Türkiye'si'nin ikinci etkin aydın hareketi olan Forum Hareketi ise planlama kavramını tümüyle kapitalist sisteme bağlama misyonunu üstlendi. Bunu büyük ölçüde gerçekleştirdi. Gerçekleştirdiği ölçüde de Kadro Hareketi'nin devamı oldu.

Forum Dergisi'nde "plan kelimesinden maksat" başlıklı bir editoryal yayınlanıyor. Sadece plan kavramının gelişimi açısından değil, hem o günden daha geriye ve hem de bugüne doğru ileriye, Türkiye'de entelijansiyanın nabzındaki değişimleri göstermesi bakımından da son derece ilginç. Hiç kuşku yok : "Kaldı ki Türkiye hakkında da müşahhas teklifler sadece Barker Raporundan ibaret değildir. Herhalde hükümet, her nedense neşredilmemiş olan Chenery Raporundan da haberdar olmalıdır. Bu raporlar, Türkiye'de müessir bir planlamanın temel fikirlerini getirmişlerdi. Hükümetin yapacağı şey bundan çok evvel, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın eksperlerinin tavsiye ettiği

şekilde istatistik metodlanmızı geliştirmek ve —hatta bu teşkilâtın son zamanlarda teklif etmiş olduğu gibi— planlama eksperlerini Türkiye'ye davet etmek olmalıdır." (Forum, 1957 : 7). Dünya Bankası ve Chenery Raporları, iktidardaki Bayar-Menderes Rejimi tarafından değil, bu rejime karşı aydın muhalefeti tarafından, etkin planlamanın temellerini atan dokümanlar olarak kabul ediliyor. Diğer yandan, daha açık görülecek, istatistiklere ve programlama tekniklerine bir aşırı güven sergileniyor.

1950 yıllarının ortalarında planlama iktidardaki Bayar-Menderes Rejimi hariç hemen hemen bütün taraflar tarafından savunuluyor. Kapitalist dünyanın uluslararası ekonomik örgütleri, Türk entelijansiyası ve tüm muhalefet partilerinin de bir tür plandan yana tutum aldıkları biliniyor, torum Dergisi'ndeki bir inceleme hem bu bilineni ve hem de hükümetin tutumunu ortaya koyuyor: "Son zamanlarda iktisadi plan veya program fikri, muhalif siyahi partilerce de benimsenmiş ve muhtelif vesilelerle, içinde bulunduğumuz çıkmazın başlıca hal çarelerinden birisinin, bir milli iktisadi planın hazırlanması ve tatbik edilmesi düşüncesi olduğu ortaya atılmıştır. İktisadi plan hazırlanması icabettiği düşüncesi karşısında hükümetin almış olduğu vaziyet bugüne kadar tamamen müphem kalmıştır. Hükümet, kâh liberalizme bağlılığından bahsederek, planlaştırmayı, totaliter rejimlere mahsus bir sistem olarak reddetmiş veya harekâtında tamamen program ve plana bağlı kaldığını ileri sürmüştür." (Okyar, 1955 : 9). Bu düşüncelerin sahibi, o zamanlar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Osman Okyar'dır.

Ve burada bir bilgi gerekmektedir. Forum Dergisi, çok büyük ölçüde, bir üniversite öğretim üyeleri dergisidir ve Forum Hareketi de, akademisyen olmayan bazı yazarlarına rağmen, bir üniversiter harekettir. Bunun buradaki anlamı ise şudur: Öğretme, sürekli bir öğrenme sürecidir. Buna ek olarak da, planlamanın hayal kırıklığının çocuğu olduğu tekrar hatırlanmalıdır.

Ne için? Şunun için: 1951 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlarının Kongre'ye sundukları mesajları bile plan sayabilen Osman Okyar, 1955 yılında Türk Başbakanının hükümet programlarını ve yıllık bütçeleri bir plan olarak ileri sürmesi karşısında şaşırıyor. Ancak şaşırmanın, doğruya yönelmenin ko-

şuliarmdan birisi olduğunu da hatırlamak gerekiyor. Çünkü görülüyor; aynı yıl içinde bir başka incelemesinde Osman Okyar, "plan fikrinin asıl menşei, ekonomide muayyen istikamette bir değişme getirmek arzusudur" demek zorunluluğunu duyuyor (Gkyar, 1955 : 6), Değişmenin olabilmesi için değiştirme iradesinin olması gerek.

Anlaşılmaya başlıyor. Paris'ten Forum Dergisi'ne mektup gönderen Kenan Bulutoğlu, "bugün Türk ekonomisini planlaştırmakta zaruret vardır" diyerek mektubuna başlıyor (Bulut- oğlu, 1955 : 15). Bunun nedenlerini açıklamaya çalışıyor ve mektubunu şöyle tamamlıyor: "Fakat bu satırları yazarken Demokrat Partinin liberal iktisat nizamının şampiyonu olarak ortaya atıldığını düşünüyorum da, bütün reformları gerçekleştirmek için iktisadi politikasını değiştirecek kadar anlayış, iyi niyet ve çeviklik göstereceğinden şüphe ediyorum." Şimdilik ütopyacı bir bakış açısını sergiliyor. Plan için iktidarın değişmesi yerine, iktidarın kendi siyasal inançlarını değiştirmesi bekleniyor.

Ancak yine de bir adım. Pratik, öğretici olmaya başlıyor. Sınıfsal ve politik renginden soyutlanmış olan planlama kavramı, 1950 yıllarının ortasından itibaren Bayar-Menderes rejiminin inatçı tutumuyla bir sınava giriyor. Her türlü hükümet veya iktidarın planlamadan yana olamayacağı düşüncesi ortaya çıkmasa bile kayıtlara düşmüş oluyor.

Bu düşüncenin daha fazla açılmasına imkân yok. Çünkü açıklıkların kendileri de politiktir. 1950 yıllarında dünya ve Türkiye ise soğuk savaş dönemini yaşıyor. Türkiye'de daha fazla açıklıklar isteyen politik etkinlikler yok. Yalnızca pratik var.

Kadro Dergisi, planlamayı, politik renginden soyutladı. Fakat planlamanın bir dayanaktan yoksun olarak önde durmasına imkân yok. Bir dayanak olmayınca yönetici ilke olmak da imkânsız. Bu yüzden olsa gerek, Forum Hareketi planlamaya dayanak ve plana güvenmeye gerekçe olarak programlama tekniklerini ileri sürüyor. Buna da şaşılması gerekiyor; Forum Hareketi, bir genel aydın hareketidir. Programlama teknikleri ise hem politikasızdır ve hem de cansız. Kendiliğinden harekete geçmezler ve kendilerine yüklenen iyilikleri açamazlar. Harekete getirici gerekir. Bu da teknikleri bilenlerdir. Bir "ilmiye" topluluğudur.

Bu doğrultusuyla Forum Hareketi, Kadro Hareketi'nin tamamlayıcısı oldu. Bu yanıyla 1960 sonrası dönemin ilk plancı kuşağına rengini vurdu. Vurmamasına imkân var mı? Bu dönemin ilk plancı kuşağı Forum Hareketi'nin çocuklarıdır.

Bir nokta için bir parantez : 1950 yıllarının ortalarında Türkiye'de iktisat düşüncesinin oluşumunda en etkili üç iktisatçı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden Doçent Feridun Ergin, Doçent Osman Okyar ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Doçent Aydın Yalçın idiler. Bu etkinliklerinden dolayı, ilki DP içindeki milletvekilliğinden ve sonraki ikisi de üniversitedeki öğretim görevlerinden uzaklaşmak zorunda kaldılar.

Doçent Aydın Yalçın, Forum Dergisi'nin Profesör Turhan Feyzioğlu ile birlikte en önde gelen imzasıydı. Planlama hakkında şunları yazdı : "Harp devresi ve harbi takib eden devre, ekonomide süratli değişmelerin beklendiği devrelerdir. a Fiyat mekanizmasına dayanarak bugün hiç bir memleketin, iktisadi sistemini ve kaynaklarını, harbin ve harp sonu devrenin şartlarına ve ihtiyaçlarına uydurmasına imkân kalmamıştır. Çünkü gerek harp esnasında devletin ekonomik sistem üzerine yüklediği taleplerin ağırlığı, gerekse harp ekonomisi esasına çevrilmiş iktisadi münasebetlerinde yepyeni şartlarla karşılaşması, bu iki devre içinde de fiyat mekanizması üstünde bir iktisadi planlamayı zaruri kılmıştır" (Yalçın, 1956 : 10). Doçent Yalçın, planlama ile fiyat mekanizmasının karşılığına işaret ediyor.

Bu kadarı güzel. Yerine ise salt teknikleri koyuyor. Kadro Dergisi yazarları için plan kelimesinin yarattığı heyecan, Forum Dergisi yazarlarında programlama tekniklerinden duyulan heyecan olarak tekrar sahneye geliyor. Aydın Yalçın devam ederek bilgi veriyor: "İktisadi planlamada, istihsal sektörünün daha teferruatlı bir tasviri olan ve endüstriler arasında karşılıklı akımları gösteren alım ve satım (input-output) tabloları tekniği, yalnız sosyal hesapların beş sektörünün teşkil ettiği, külli kemiyetler arasındaki münasebetleri değil, istihsal faaliyetinin en ücra köşesinde olup bitenleri bile göstermeye yaramaktadır." Tekniklere çok büyük ve hiç kuşku yok, son derece abartmalı bir methiye yazılmış oluyor.

Bu kadar değil. Programlama teknikleri, Cumhuriyet'in ilk on yılında fesin çıkarılıp şapkanın giyilmesi türünden bir standart olarak ileri sürülüyor: "Hulâsa bugünün iktisat bilgisi sayesinde kavuştuğumuz tahlil metodiari ve bunlara dayanan iktisadi plan ve politika bir zamanlar içinden çıkılmaz bir muamma gibi görünen, iktisadi gelişme konusuna da kuvvetli ışıklar serpmektedir. Bundan istifade kabiliyeti, bir milletin ilerilik derecesini ve o memleketin devleît idaresi standartını tayin edecek bir kıstas haline gelmiştir." Uygar olmak için alım-satım tablolarından başlayarak yeni programlama tekniklerini kullanmak zorunlu sayılıyor. Çünkü, Aydın Yalçın haber veriyor, "Asya'da umulmadık memleketler bile bu ileri metodlardan istifadeye başlamışlardır."

Bu kadarı fazla oluyor. Forum Hareketi, programlama tekniklerini yanlarında taşıyanlardan bir tılsımlı iktisatçılar taburu kurma eğilimlerini körüklüyor. Türkiye, körüklenen bu eğilimlerin fiyatını 1960 yıllarının ilk yarısının umutlu havasında, plan tartışması yerine "dünyada eşi görülmemiş plancılar" edebiyatını yaşayarak ödedi. Bu "dünyada eşi görülmemiş plancılar", dünyada eşi görülen bir planlama deneyimini arkalarında bırakarak, şimdilerde ve genellikle Dünya, Bankası'nı çalışıyorlar.

Bu kadarla kalmıyor. Aydın Yalçın'ın incelemesi ilgi görüyor ve tepki doğuruyor. Tepkinin biri, yurt dışından geliyor. Kadro ve Forum'dan sonra, 1960 yıllarında Cumhuriyet Türkiye'si'nin en etkin üçüncü dergisi olan Yön Dergisi'ni çıkaracak olan Doğan Avcıoğlu tahsilde bulunduğu Batı Avrupa'dan yazıyor. Önce ılımlı başlıyor: "Geçen seneki yazılarında, Sayın A. Yalçın'ın dikkat nazarı, bir ad vermek lâzım gelirse Butlerist (o zamanlar İngiltere'nin muhafazakâr Maliye Bakanı, y.k.) diyebileceğimiz, para siyasetine, bilhassa reeskont nispetinin ayarlanmasına dayanan, bir iktisadi politikaya çevrilmişti. 'İktisadi Planlama ve Kalkınma' yazısında, iktisadi strüktürler üzerinde ehemmiyetle duruşunu, A. Yalçın'ın daha az universalist ve daha realist bir iktisat anlayışına yöneldiği şeklinde tefsir ederek sevindik" (Avcıoğlu, 1956 : 18). Fakat sevinç uzun sürmüyor.

"Yalçın'ın yazısında plan ve planlama mefhumu bize biraz müphem gözüktü. Halen demokrasi fikri gibi, plan fikri de pek rağbette. Fakat muhtevası hakkında rivayetler muhtelif." Bu paragraf, Avcıoğlu'nun tepkisine giriş niteliğinde. Şöyle devam

ediyor: "Rus tarzı planlama bir tarafa bırakılırsa Yalçın, Batılı memleketlerin hali hazır iktisadi politikalarını planlama olarak kabul ederek plan mefhumuna gayet geniş bir mânâ vermiş oluyor." Tartışma, her zaman ve her yerde olduğu gibi, "plan" kelimesinin içeriğini belirleme tartışmasına dönüşüyor.

"Sık sık plandan konuşulduğu şu anda, memleketimiz için, demokratik fakat hakiki bir planlama ve sadece konjonktür değişmelerini önlemek için kullanılan bir sosyal hesap sistemi arasındaki farkın mühim olduğunu sanıyoruz." Doğan Avcıoğlu, yaratılan bulanıklık içinde ve soğuk savaş döneminde 'hakiki planlama' demek zorunluluğunu duyuyor. Buradaki yetersizliğin farkında olmalı ki, savunduğu planlama anlayışını, bir de önüne koyduğu hedef yoluyla tanımlamaya çalışıyor. Şöyle : "Kendi kendine bırakıldığı zaman değişme şansı pek az olan mevcut iktisadi ve sosyal strüktürleri değiştirmek, başka bir deyişle orta çağ hayatından çıkıp, modern bir ziraat ve sanayi kurmak" hakiki planlamanın niteliksel hedefleri oluyor. Doğan Avcıoğlu, tekniklerle planlamayı birbiriyle karıştırmamak gerektiği konusunda, Aydın Yalçın'ı uyarıyor. "Sosyal hesap sistemini ve planlamayı birbirine karıştırmamak gerek, The Economist'in dediği gibi 'radar is not navigation'." Forum Dergisindeki bu yazıda "radar seyir değildir" deyimini İngilizce olarak yer alıyor.

Şimdi, Türkiye'de plan kavramının gelişmesiyle ilgili bu çalışmanın beşinci dersini yazabilirim : "**Radar** is not navigation."

Türkiye'de bir tartışmadan çıkardığım bu dersi genelleştirmek mümkün. Zaten genelleştirmek mümkün olmasa, ders olmaz. Somut olan soyut, ulusal olan evrensel olmaz. Çıkartılan ders, bunu da göstermek için, çok elverişli.

Şöyle : Marx'm Gotha Programının Eleştirisi, sosyalist planlama teorisine kaynaklık eden eserlerin en başında yer alıyor. Alman işçi sınıfı hareketinde eklektik Gotha Programını eleştirirken Marx, toplam sosyal ürünün çeşitli kullanımlar arasında nasıl dağıtılacağına işaret ediyor (Marx-Engels, 1968 : 322 - 323). Gotha Programı Eleştirisi'nin planlama ile yakınlığı burada yoğunlaşıyor ve daha çok bir sosyal hesaplar sistemini haber veriyor. Buna karşılık, Lenü'nün planlama açısından çok ihmal edilmiş olan, 1917 Eylül tarihli "Yaklaşan Felâket ve Önleme

Yolu" adını taşıyan çalışması etkin bir planlamanın temel ilkelerini koyuyor.

Lenin, Rusya'nın tam bir felâketin eşiğinde, olduğuna ve bunun önlenebileceğine' inanıyor. Önlemek için gerekli tedbirlerin "sadece ve sadece bir avuç toprak sahibi ile kapitalistin müthiş kârlarını etkileyeceği için" uygulanmadığını ileri sürüyor. Alınacak tedbiri de şöyle ifade ediyor : "Kontrol, denetleme, muhasebe, devlet regülasyonu, işgücünün malların üretim ve dağıtımında uygun bir tahsisinin başlatılması, halkın güçlerini harekete geçirme, israfıl bütün çabalara, son verme, gösterilen çabalarda tutumlu olma. Kontrol, denetleme ve muhasebe felâket ve kıtlığı önlemenin en temelli ön-gerekleridir." (Lenin, 1965 : 324) . Bu incelemenin, on yıl sonraki Sovyet planlaması için ne kadar önemli olduğunu anlayabilmek için iki hatırlatma gerekiyor. Birincisi, dünyadaki ilk resmi plan olan ve Sovyetler Birliği'nde 1928 tarihli Beş Yıllık Plan'dan önce uygulanan yıllık programlar veya planlar, Kontrolnie Tsifrı, Kontrol Rakamları, adını taşıyordu. İkincisi, Sovyet planlamasının temel ilkelerinden birisi Hozrasçöt olarak bilinen, hozyaistvenniy rasçöt deyiminin kısaltılışı olan, ekonomik hesap ilkesi oldu.

Lenin'in bu çalışmasının sosyalist planlama teorisi için önemi, yalnızca kontrol ve muhasebeye önem vermesinden ileri gelmiyor. Şunu da içeriyor: "Kapitalizm, eski, pre-kapitalist ekonomik sistemlerden, ekonominin çeşitli kesimleri arasında sıkı bir iç ilişki ve karşılıklı dayanırlık yaratmış olmasıyla, ayrılıyor" (Lenin, 1965 : 335). Daha sonraki yılların input-output tartışmaları ve bu arada özellikle Profesör Chenery'nin çalışmaları, bu iç ilişki düzeyi ve sektörlerin birbirine dayanırlığı yüksek değilse, input-output tabloları düzenlemenin, akademik merakı gidermenin dışında, bir yararı olmadığını gösterdi.

Aynı inceleme, planlama görevleriyle yetişmiş insan gücü arasındaki diyalektik ilişkiyi de ele alıyor. Bu ilişkinin planlama pratikleri çok fakir, başka bir deyişle planlama henüz merkantalist aşamasını geride bırakmamış iken formüle edilmiş olması son derece ilginç ve şöyle : "Bir ülke teknik açıdan yetişmiş kadrolar ve genel olarak entellektüel gücü açısından ne kadar fakir ise, zorunlu birlikleri kurma kararını mümkün olduğu kadar önce ve kararlı bir biçimde almak ve kararı uygulamaya

koyarken, entellektüel güçlerden en çok tutumu sağlayacakları ve tam olarak kullanılmalariyla daha doğru bir dağıtımı sağlama-ya imkân hazırlayacakları için büyükçe ve em büyük işletmelerden başlamak, o kadar acil olmaktadır." (Lenin, 1965 : 345). Plancıları fetişleştirme yerine plancılarla ekonominin yapısı ve yoğunlaşma kararları arasında bir bağlantı kurmaya çalışan bir anlayış görülüyor.

Türkiye'de planlama kavramının gelişimini konu alan bir irdeleme böyle bir anlayışın gözlenmesine imkân veriyor,

Aydınlanma - Ütopya - Planlama

Forum Dergisi, 1950 yıllarında Türk aydınlanma hareketini temsil etti. Plan kavramı çok tartışma götürmekle birlikte planlı bir toplum ilkesinde ısrar etti. Fakat bir sonuç alamadan, Forum hareketi etkinliğini yitirdi.

Ancak Forum Hareketi, etkinliğini yitirirken de, bir başka konum içinde bir plan hazırlamaktan geri kalmadı. 1957 seçimlerinden hemen önce Forum Dergisi'nde şunlar yer aldı: "Türkiye'de ilk kalkınma planının bir muhalefet partisi tarafından hazırlanmış olması son derece dikkate değer" (Forum, 1957 : 7). 1957 Ekim seçimlerinden önce Forum yazarları ikiye ayrıldı. Bir grup, Demokrat Parti'den ayrılanların kurmuş olduğu Hürriyet Partisi'ne katıldı. Forum Dergisi, bu grubun elinde kaldı ve haberi verilen plan, Hürriyet Partisi tarafından hazırlandı.⁽⁷⁾ Forum Dergisi'nin haberinde şunlar da yer alıyordu: "Hürriyet Partisi'nin takdim ettiği bu ön plan, propaganda vesikası değil, fakat mütehassıslara, iş adamlarına iktisadi meseleleri ve bhusus kalkınma meselesini teknik bir mesele, rasyonel bir hesap sistemi olarak mütalaa eden iktisat ilmi mensuplarına ve öğrencilere hitap eden bir referans vesikası olarak hazırlanmıştır."

Bir muhalefet partisinin uygulanma şansı olmayan bir plan hazırlaması, iki nedenle açıklanabilir. Birisi, kapitalist plan anlayışından doğuyor. Kapitalist plan anlayışı, özel kesimi planlamamakla birlikte hazırlanan planın tüm ekonomi için bir yol göstericilik işlevi sağlayacağına inanıyor. Keynes ile birlikte ve şu nedenle: "Zamanımızda ekonomik kötülüklerin en büyükleri riskin, belirsizliğin ve bilgisizliğin ürünüdür." (Keynes, 1983 : 317).

Keynes 1926 tarihli "Laissez-Faire'in Sonu" adını taşıyan denemesinde, daha sonra Genel Teori'de geliştireceği görüşleri önceliyor. Kapitalist sistem, gerişimcilerin karar vermesi için gerekli olan ekonomik bilgileri sağlayamıyor veya eksik sağlıyor, İşte "yol gösterici" kapitalist planlama anlayışı Keynes'in bu gözleminden yola çıkıyor. Öyleyse, kendi içinde tutarlı bir tableau-economique, girişimcilerin ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlayamaz mı? Nedenlerden birisi bu ve Forumun Hürriyet Partisi'nin planıyla ilgili değerlendirme yazısı, böyle bir inancın ipuçlarını saklıyor.

İkincisi, daha önce işaret edildiği gibi, hem Forum Dergisi'nin ve hean de Hürriyet Partisi hareketinin çok büyük ölçüde 1950 yıllarının Türk aydınlanma hareketinin kolları olmasında aranmalı. Aydınlanma hareketleri ise her yerde ve bu arada Türkiye'de planlamadan yanadır. Çünkü temel özelliği topluma aklı egemen kılmada yatıyor. Tarihsel ve siyasal uygunluğa erişmediği zaman da daima hayal kırıklığı doğuruyor.

Hayal kırıklığı da ütopyaı doğuruyor. Bir büyük örnekte olduğu gibi. Büyük Fransız Devrimi ile "akılın zaferinin" gerçekleştiğini düşünenler çoktu. Ancak gerçekleşenlerle hüsrana uğrayanlar çok oldu. Bunun neye yol açtığını ise Engels şöyle yazdı: "Kısacası, filozofların harikulade vaadleriyle karşılaştırıldığında 'akim zaferinin' doğurduğu toplumsal ve siyasal kurumlar, pek acı hayal kırıldıkları yaratan karikatürlerdi: Bu durumda eksik olan sadece bu hayal kırıklıklarını formüle edecek kimselelerdi ve yeni yüz yüze girilirken bunlar da geldi. 1802 yılında Saint-Simon'un Cenevre mektupları yayınlandı; 1808 yılında, Fourier'nin, teorik temellerini daha 1799 yılında atmış olduğu, ilk çalışması yayınlandı. 1800 yılı Ocak ayının birinde Robert O^en, New Uanark'ta yönetimi aldı" (Marx-Enigels, 1968 : 402). Böylece bir noktanın açıklıkla ortaya çıkması mümkün oluyor : Babeuf de dahil, Fourier, Owen ve diğerleri, hem on sekizinci yüz yıl aydınlanma çağının ve hem de Büyük Fransız Devrimi'nin yarattığı hayal kırıklığının çocuklarıdır.

Bu [açıklıktan da iki kısa, fakat bu irdeleme için pek önemli, sonuç çıkıyor. Birincisi şu: Tarihin kaydettiği ilk büyük toplumsal marangoz türünü ütopyaacılar oluşturuyor. U— ,yok ve —topya, yer, öntakı ve kelimesinin birleşmesinden meydana gelen

ve olmayan yer anlamını veren ütopya, bu kelimeden türetilen ütopyacı, bir kolaycılığı da içeriyor. Ütopyacı, olmayan yer'de, bir adada, tabula rasa'da toplumsal marangozluğu düşünüyor. Dolayısıyla enkaz kaldırmak türünden bir zorluğu, ilk önceden, ortadan kaldırıyor. İkinci sonuç da şu oluyor: Ütopyacılar ve sosyalistler, bilimsel sosyalistler dahil, başlangıçta ayın kaynaktan besleniyorlar. Bunun içindir ki Engels şöyle yazıyor: "Modern sosyalizm teorik biçimiyle orijinal ve aşikâr olarak, on sekizinci yüz yılın büyük filozoflarının koymuş oldukları ilkelerin tam uzantısıdır. Her yeni teori gibi modern sosyalizm de, kökü maddi ekonomik olguların derinliklerine ne kadar uzanmış olursa olsun, ilk önce, kullanıma hazır entellektüel stokla bağlantı kurmak zorunda idi." Mevcut olan bu entellektüel stok, büyük ütopyacıların da dayandıkları düşünce hazinesi oldu.

Her açıklık yeni sorulara gebe dir. Burada da. Ve yeni soru şudur: Eğer ütopyacı görüşler ile bilimsel sosyalist teori arasında böylesine bir ortaklık varsa, ikincisinin birincisini mahkûm etmesi nasıl açıklanacak? Kısaca şöyle: Mahkûm etmek tümüyle reddetmek demek değildir. Bilimsel ve politik Darwinizm'de, mahkûm etmek, bir ölçüde de olsa, yararlanmamak anlamına gelmiyor. Bu yüzden; mahkûm etmek tamamen reddetmek demek olmuyor. Buna ek olarak bir de şu var: Ortada bir topyekûn mahkûmiyet yok.

Bu irdelemeyi tamamlamak için, kısaca, bu nokta üzerinde durmam gerek. Önce K. Marx'm 1866 yılı tarihini taşıyan Ludwig Kugelmann'a mektubundan söz edebilirim. Şöyle: "Proudhon büyük zararlar verdi. Onun ütopyacılar a yönelttiği sahte eleştiriler ve ütopyacılar a sahte muhalefeti (kendisinin bir pöti-burjuva ütopyacı olmasına karşılık bir Fourier, bir Owen ve diğerlerinin ütopyalarında bir yeni dünyayı önceleyiş, anticipation, ve hayal dolu açıklayış var) önce parlak gençliği, jeunesse brillante, öğrencileri ve sonra da özellikle lüks işlerde çalışıp, bu eski saçmalıklara bilmeden kapılan Paris işçileri olmak üzere işçileri cezbetti ve kafalarını bulandırdı" (Marx-Engels, 1975 : 172). Bu, yeni dünyayı beklemek ve bunun imgesel açıklamasını yapmış olmak, altı çizilecek noktalar.

Daha sonraki bir mektupta, 1877 yılında Adolphe Sorge'ye yazılan mektupta da şu var : "Ütopyacı teorilerin, materyalist

eleştirel sosyalizmden önce, bunun nüvelerini içinde barındırmış olması doğaldır" (Marx-Engels, 1975 : 291). Bu noktanın da kaydedilmiş olması gerekiyor. Ütopycacı teoriler, embriyonik biçimde, sosyalist ilkelerin bir bölümünü içeriyor. Birazdan görülecek, ütopycacı görüşlerdeki saklı embriyonlar, daha çok planlama ile ilgili.

Bir nokta daha : Ütopycacı görüşler ile bilimsel sosyalizm arasındaki en büyük fark politik mücadelede yatar. Ütopycacılar politik mücadele yok, akıl var. Aldın bulacağı doğrular, güzellikler ve bunlardan meydana gelen ütopycalar var. Ancak bu ütopik dünyada sınıflar ve dolayısıyla politika ile mücadele yok. İkna etmek var. Bir başka deyişle, ütopycayı, Farsça çiçek bahçesi demek olan paradise!, cenneti, düşlemek var.

Bunun son derece idyllic, tembelleştirici, bir etkisi olduğunda kuşku yok. Bu, bir. Marx'm kurduğu bilimsel sosyalizm ise ikinci olarak, politik mücadeleye dayanıyor. Bu mücadelenin başlangıcında ise mevcut sistemin geçici olduğu düşüncesi yatıyor. Marx, ne ilginçtir, bu noktayı ilk hristiyanların mücadelesinden çıkarıyor. 1881 tarihinde, Domela Nieuwenhuis'e mektubunda şunları yazıyor : "Dünyanın sonunun yakın olduğu düşü, ilk Hristiyanları Roma İmparatorluğu ile mücadelelerinde yüreklendirdi ve onlarda zafer inancı yarattı" (Marx - Engels, 1975 : 318). Tek başına Paradise, Cennet, düşünün ise insanları tembelleştirdiğini tekrar etmeliyim.

Tek başına Cennet düşü kaldırılıyor, yerine konan ne oluyor? Aynı mektup kaldığı yerden şöyle devam ediyor: "Baskın toplum düzeninin kaçınılmaz olarak çökeceğini belirten bilimsel bakış, gözlerimizin önünde her gün sürüp giden çöküş ve eski hortlak hükümetlerin, kütleleri içine ittiği ve her an büyüyen kızgınlık ve aynı zamanda meydana gelen üretim araçlarındaki olumlu ve müthiş gelişme; bütün bunlar, bir proleter devrim patlar patlamaz, hemen takip edecek çalışma biçiminin, modus operandi, koşullarının (mamafih kesinlikle idyllic, tembelleştirici, olmayacak) varolacağına yeterli garantisidir." Bu bakış açısının, ütopycacı bakış açısından temelli olarak farklı olduğu görülüyor. Tek başına Cennet düşünün işlevi, var olan düzenin kaçınılmaz olarak çökeceği inancına veriliyor. Bilimsellik burada ortaya çıkıyor.

Buradan, planlamanın irdelenmesine devam etmek zamanı geldi. Ancak geçerken şunu söylemeliyim: Tek başına mevcut düzenin (kaçınılmaz olarak çökeceği düşüncesi de tembelleştirici etki yapıyor. Hem entellektüel ve hem de politik planda.

Ütopycılar, bir adayı alan olarak seçtikleri ve ütopycalarını, iktidarda olan hükümetleri ikna edememenin dışında hiç bir engel tanımadıkları için, toplumsal marangozluk hünelerini mantiki ucuna kadar götürüyorlar. Yine Robert Owen hakkında Engels yazıyor: "Geleceğe ilişkin planında detayların teknik olarak işlenmesi o kadar pratik bilgi ile yapılmıştı ki- temel plan, cepheden, yandan ve kuş bakışı, hep var - Owen un sosyal reformu bir kez kabul edildiği zamanı, bu detayların düzenlenmesine karşı çıkmak mümkün değil." (Marx-Engels, 1968 : 408). Ayrıca^ bu görüşlerin her türlü toplumsal marangozluk eğilimlerini etkilememesi mümkün değil.

İlginçtir, bu yıl, 1981 yılında, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi bir kitap yayınlıyor, başlığı şöyle: "K İstoriı Frantsuzkogo Utopičeskogo Kommunizma". Bundan bir paragraf: "Owen'un öğretisi, kuşkusuz, bir çok önde gelen Fransız komünist düşünceye alışmasında önemli bir rol oynadı. Restorasyon döneminde, o, esas olarak bu düşüncelerin yayılmasının temel kaynağı oldu. On dokuzuncu yüz yılın otuzlu yıllarında, Babeufizmin yeniden canlanmasıyla birlikte Owen'un öğretisi Fransa'da komünist idealerin propagandasında belli bir rol oynamaya devam etti" Ioannisyon, 1981 : 141), Buraya da bir eik yapmak gerekiyor.

Söyle : Owen Lanark'ta ütopyik fabrika çalıştırıyor. Burada yeni usuller bulup uyguluyor. Robert Owen, işçilerin verimini artırmak için fabrikada çalışan işçilerin yanlarına çalışkanlık durumlarını gösteren renkli tahtalar koyuyor. Örnek olsun, sarı veya beyaz tahtalar en çalışkan işçilerin yanına konuluyor. Bütün bunları, Owen'i yazmış olan Margaret Cole kaydediyor ve Türkçeye Roma Aybay aktarıyor. Aktarılanlar arasında bir de şu okunuyor: "Margaret Cole, Sovyetler Birliği'nde, birinci beş yıllık plan döneminde fabrika yöneticilerinin, kısmen okumaz yazma bilmeyen işçiler için, tamamiyle Owen'in boyalı tahtalarına benzeyen bir usul uyguladıldarmı belirtiyor. Burada, çalışkanlık durumu, bir hayvan resmi ile ifade ediliyordu, örneğin, tembel işçinin yanına bir kaplumbağa resmi, sürekli olarak iş-

tan kaçan işçinin yanına da çekirge resmi konuyordu" (Gole, 1953 : 57). Bu aktarma, bu irdelemenin altıncı dersini yazma imkanını yaratıyor. Bütün plancılar, bir ölçüde, ütopyaydır.

Plancılık, bir toplumsal marangozluktur; ütopyacılar, her yerde, plancılığı etkilediler. Bunlar tersinden de söylenebilir. Plancılar, bir ölçüde, ütopyacı olmak zorundalar. Ve hayal kırıklığına mahkûmdurlar.

Böylece bu irdelemenin sonuna gelmiş oluyorum. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk cümlesi şunu yazıyor: "Türkiye demokrasi düzeni içinde planlı kalkınana dönemine girmiştir" (DPT, 1963 : 1). 1963 yılında yayınlanan bu sözler ne kadar umut dolu! Bundan bir yıl sonra kabul edilen Türkiye İşçi Partisi'nin programı ise şu sözlerle başlıyor: "Türkiye'yi mümkün olan en büyük hızla geliştirmek, ileri bir memleket haline getirmek istiyoruz. Bu gelişmenin üstelik demokratik yolda, sosyal adalet ölçüleri içinde olmasını, milli bağımsızlığa gölge düşürmemesini de istiyoruz" (TİP, b.t.y.: 17). Nerede ise, ikincisi birincisinin tekrarı. Buna da şaşmaya imkân var mı? Her ikisi de aynı kaynaktan beslendiler.

Burada, Türkiye'de plan kavramının gelişimiyle ilgili çalışmanın son ve yedinci dersini yazabilirim: Planlama, doğası gereği ve her zaman, soldur. Toplum, akıl ve bilinçle değiştirme iradesinin belirgin olduğu zamanlarda ön plana çıkar. Bu yüzden planlama ideali, zaman olur, geriler, fakat, hiç bir zaman kaybolmaz.

NOTLAR : •

- (1) Bu perspektiften bakıldığında, her halde, bir rasianti sayılmamalı: 1960 askeri hareketinden sonra Başbakanlık çatısı altında Devlet Planlama Teşkilâtı kurulunca, örgütün üst düzeydeki yöneticileri ilk iş olarak, ilk dış gezilerini,, yerinde incelemek üzere Hindistan'a yaptılar. Başbakan Nehru, birdenbire kendilerini plancı bulmuş olan Türk uzmanlarını kabul etti ve öyle anlaşılıyor, öğütler verdi. Yöneticiler bu gezinin derslerini bize. Türkiye'nin ilk resmi planlama dairesinin çok az sayıdaki elemanına, naklettiler: Bir Fabian anti-emperyalist olarak nitelendirilebilecek olan Nehru'nun "iddialı olmayın" öğütünü işitince fazla şaşırmadığımı hatırlıyorum.

"İddialı olmamak" ile İngiliz yönetim, modelinde tekil sorunları araştırarak çözüme yolu olan Ad hoc Committee veya o zamanlar bulunan Türkçesiyle Özel İhtisas Komisyonları, bu geziyle birlikte, Nehru'nun Türk plancılığına armağanları oldu.

- (2) 1947 Kalkınma Planı'na, hazırlıkları yürüten grubun başkanı Kemal Süleyman Vaner'den dolayı "Vaner Planı" da denilir. 1960 askeri hareketinden sonra Devlet Planlama Teşkilâtı kurulunca Kemal Süleyman Vaner de bulundu ve Başbakanlığa getirildi. Ben, uzunca bir süre, Kemal Süleyman Vaner ile çalışma odamı paylaştım; her sabah, şimdiki T.B.M.M. içindeki binamıza bir taksile ve iki küçük bavul ile gelirdi. Ağzına kadar kitapla dolu bavullarım açar, tozlarını üfler ve tekrar bavuluna yerleştirirdi. Telefonlu taksilerden bir taksi çağırır, öğle olmadan giderdi. Tintin'in Profesör Calculus'unu hatırlatan bir sevimli ihtiyardı, çok konuşkan idi. Herşey hakkında konuşurdu, ancak, "Vaner Planı" hakkında ağzını açmazdı.

Devlet Planlama Teşkilâtı'nda yapabileceği bir iş olmadığı anlaşıldı, O.D.T.Ü'ye öğretim üyesi oldu.

- (3) Şaşkırtıcı gelebilir, Dünya Bankası köycülüğü ile "Bizim Köy" köycülüğü arasındaki mesafe sanıldığından kısa. Bu hazırladığım başka bir incelemenin konusu.
- (4) Ergun Türkcan, bir yerde, "dipnotlarla tarih yazmanın" sakıncalarını dile getiriyor. Kabul ediyorum. Burada dipnotlarla Türk plancılığının tarihini yazmaya niyetim yok. Ancak şimdiye kadar kimsenin değinmediği bazı tarihsel olguları yazmak zorunluluğunu duyuyorum. 1960 öncesinde toplumsal eyleme ve iktisada meraklı üniversite öğrencisi olarak, nerede ise Türkiye'ye gizlice sokulan ünlü plancı Profesör Tinbergen'in akşam konferanslarını izlemeye çalıştım. Genellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi asistanı Atillâ Karaosmanoğlu Türkçeye çevirirdi.

Bu seyahatlerin gizini sonradan çözebildim. Yazıyorum: Başbakan Menderes, Birleşmiş Milletler'den planlama uzmanı istiyor. Tinbergen uygun görülüyor. Takımını Türkiye'ye getiriyor. Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde bir grup oluşturuluyor. Kamu oyundan gizleniyor. E.İ.E.İ'de Ay-

han Çilingirođlu ve Turgut Özal gibi mühendisler bu grupla çalışıyor. Ancak asıl işbirliği başında Süleyman Demirel'in bulunduğu Devlet Su İşleri ile oluyor. Gruba iktisatçı sokmak gerekiyor. Demirel, Siyasal Bilgiler Fakültesi'naen Profesör Şadım Aren'i tanıyor. S.B.F.'nin bazı iktisatçılarıyla temas kuruluyor. Ve 27 Mayıs.

Devlet Planlama Teşkilâtı'nı bu ekibin iktisatçı kanadı kurdu. Profesör Aren,. MİT izin vermediği için; Planlama'da görev alamadı. Yeni rejimin görevden aldığı Demirel'e, yeni rejimin tuttuğu yeni plancılar şükran borcunu ödüyorlar. Demirel ve Özal, yedek subaylık dönemlerini planlama'da geçiriyorlar.

- (5) Bu eylem programına bir başka yerde "Düzenin Oturması" adını verdim (Küçük, 1980).
- (6) Kooperatif Dergisi'nin bu sayısını, 1932/2, yararlanabildiğim kütüphanelerde bulamadım. T.B.M.M. Kütüphanesinde olduğunu sanıyorum. Ancak bu kütüphaneden yararlanma izni alamadım. İlerde alabileceğimi umuyorum.

Kooperatif, Dergisi, Limancı Ahmet Hamdi'nin 1945 yılında yayınladığı "Atatürkle Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye" adını taşıyan kitabında yazdığı gibi inkılâp görüşüne büyük heyecan ile bağlı ve incelenmeye değer bir yayım organı. İstanbul liman müdürü Ahmet Hamdi'nin açtığı işçi lokantası ile yazdığı yazıdaki heyecan hatırlanmaya değer:

"İşçi kooperatif lokantalarının bizce bir büyük faidesi de işçilerimizi toplu bulundurmağa, toplu yemeğe ve yaşamağa alıştırmaktır. İşçi kooperatif lokantaları bu noktadan büyük inkılâbımızın mes'ut köşeleri addolunabilir. Bunlar Gazi köşeleridir" (Başar, 1933 : 23).

- (7) Hürriyet Partisi, ciddi anlamda bir partiden daha çok entellektüel klübü andırıyordu. Bu dönemde ben, Hürriyet Parti'li olmamakla birlikte, Hürriyet Partisi içinde son derece entellektüel, günlük politikanın çok uzağında, seminerler düzenlenmesine ve düzenlenen seminerlere katılıyordum. Bu seminerler düzenli olarak ya Parti'nin Menekşe sokaktaki bahçeli genel merkezinde ya da Tuna Handaki il başkanlığında olurdu.

Bu ayrıntıyı şunun için veriyorum. Bu tarihten tam yirmi yıl sonra, bir başka muhalefet partisi, Türkiye İşçi Partisi, yine bir plan hazırlığına girişti. Bu planın teknik sorumluluğu ile örgütlenme işleri tamamen bana aitti. Uzun bir zamanda ve çok sayıda uzmanın katılımıyla hazırlanan plan Parti'nin en üst organında tartışıldı ve kabul edildi. Yayınlanmadan hemen önce, başka nedenlerle. Parti ile ilişkim sona erdi. Plam görmedim. Ancak bu planın kendi türünün ilki olduğunu ileri sürüyordum. Şimdi düzeltiyorum.

K A Y N A K L A R :

- AVCIOĞLU**, Doğan (1956), "**İktisadi Planlama ve Kalkınma**", **Forum**, 5, (51).
- AYDEMİR**, Şevket Süreyya (1932), "Plan Mefhumu Hakkında", **Kadro**, 1, (5), 5-12.
- BAŞAR**, Ahmet Hamdi (1933), "Liman Kooperatifi İki Canlı Eser Daha Yarattı", **Kooperatif**, (13).
- BELGE**, Burhan Asaf (1932), "Bir İcmal", **Kadro**, 1, (6), 30-36.
- BULUTOĞLU**, Kenan (1955), "Planlı **Bir** Ekonomi İçin", **Forum**, 3, (33).
- CHENERY**, Hollis B. ve diğerleri (1953), **Turkish Investment and Economic Development**, teksir.
- COLE**, **Margaret** (1953), **Robert Owen** of New Lanark, 1771-1855, London.
- DPT** (Devlet Planlama Teşkilâtı) (1963), **Kalkınma Planı-Birinci Beş Yıl, 1963-1967**, Ankara.
- FORUM** (1957a), "Plan Kelimesinden Maksat", 7, (73).
(1957b), "**Türkiye'de İlk Kalkınma Planı**", 8, (85).
- IBRD** (International Bank for Reconstruction and Development) (1951), **The Economy of Turkey-An Analysis and Recommendations for a Development Program**, Washington.
- İLKİN**, Selim ve **İNANÇ**, Engin (der.) (1987), **Planning in Turkey**, Ankara: ODTÜ yayını.
- IOANNISYON**, A.R. (1981), **K İstorii Frantsuzkogo Utopičeskogo Kommunizma**, Moskva : Izdatel'stvo Nauki.
- KARAOSMANOĞLU**, Yakup Kadri (1932a), "Ankara-Moskova-Roma", **Kadro**, 1, (12), 33-35.
(1932b), "**Ankara-Moskova-Roma**", **Kadro**, 2, (13), 29 31.
- KEYNES**, John M. (1963), "**The End of Laissez-Faire**", **Essays in Persuasion** içinde, New York: Macmillan.
- KÜÇÜK**, Yalçın (1978), **Planlama Kalkınma ve Türkiye**, İstanbul : Tekin Yayınevi.
(1980), **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978 (I)**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- LENİN**, Vladimir I. (1965), "**The Impending Catastrophe and How to Combat It**", **Collected Works**, 25, Moscow: Progress Publishers.
- LINGEMAN**, E. (1948), **Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey**, London.

MARX, Karl ve ENGELS, Frederick (1968), Selected Works, London: Lawrence and Wishart.

(1975), Selected Correspondence, Moscow : Progress Publishers.

OKYAR, Osman (1951), "Türkiye'de İktisadi Planlaştırmanın Şartları", Siyasi İlimler Mecmuası, (Nisan).

— (1955a), "İktisadi Plancılığımızın Şekil ve Muhteva Meseleleri", **Forum**, 3, (31).

(1955b), "İktisadi Plan İhtiyacı", **Forum**, 3, (34).

S.İ.M. (Siyasi İlimler Mecmuası) (1946), "Türkiye'nin Sanayileştirmesinde Yeni Hareketler"; (Ağustos).

STRUMILIN, S.G. (1957), Planirovanie v SSSR Gospolitizdat, Moskva : izdatel'stvo Nauki.

(1964), İzbrannie Proizvedeniya, 5, Moskova: izdatel'stvo Nauki.

TEKELİ, Esat (1950), "Devlet Planı Meselesi", Cumhuriyet, 16 Haziran.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (1974), Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Ankara: ODTÜ yayını.

THORNBURG, Max W. (1947), "Turkey: Aid for What?", Fortune, (October).

(1949), Turkey- **An Economic Appraisal**, New York : Twentieth Century Fund.

TİP (Türkiye İşçi Partisi) Programı, (tarihsiz), İstanbul.

TÖKİN, İsmail Hüsrev (1932), "Plan Mefhumu Hakkında", Kadro, 1, (7), 36-43.

TÖR, Vedat Nedim (1932a), "Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", Kadro, 1, (1), 8-11.

(1932b), "Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", **Kadro**, 1, (2), 9-14.

— (1932c), "Kadro'yu Teyid Eden Eser: Die Zukunft des Kapitalismus-Werner Sombart", **Kadro**, 1. (5), 37-38.

YATAN Gazetesi (1947), 7 Temmuz.

YALÇIN, Aydın (1956), "İktisadi Planlama ve Kalkınma", Forum, 5, (49).

S U M M A R Y

ON THE DEVELOPMENT OF THE PLANNING CONCEPT IN TURKEY.

In the paper the author attempts to reconstruct the development of the concept of planning in Turkey during the republican era. The development of the planning concept in Turkey, it is claimed, can be best analyzed in a framework of a triangle; but with the help of a four-sided triangle rather than an ordinary one.

That Turkey and the Soviet Union had good neighbourly relations in the 'Thirties and the Soviet Union has passed through a successful planning experiment, played a powerful role in the Turkish experience of planning in the pre-war period. Turkish economists in particular and thinkers in general took pains in adapting the Soviet concept of planning to the Turkish conditions; derived many lessons and worked hard in order to deprive planning of its socialist birth-marks and class basis. This aspect of the development of planning concept in Turkey* or put differently, the first side of the triangle has been thoroughly and lengthily elaborated in the paper.

With and after the Truman Doctrine of 1947, Turkey has widely opened up to the Western influence, in fact, to the American world diplomacy. Turkey has become one of the most important test-fields for too many pet-projects of Americanism and inter alia, for so-called "western", "democratic", "macro" "inductive" and "convincing" planning. The Washington administrations and World Bank felt rather uneasy with Nehru's "democratic planning", perhaps due to non-alignmient policy of Nehru of india and frequently advised Turkey's pro-western governments to plan the economy one way or the other. This made the second side of the Turkish triangle.

The third side, the thickest of all, has, not surprisingly, been provided for by Turkey. The pro-western Bayar-Mehdérés regime of the 'Fifties, with a remarkable class consciousness, turned up to be strongly opposed to any hint of planning for Turkey, but structural and as well as cyclical problems of the Turkish capitalism were on the side of the Turkish intelligentsia and bourgeois opposition which had joined hands for a campaign for planning. The campaign for "rule of wisdom" in the country's affairs and "need for calculation" in the management of nation's economy has been successful enough to get the Bayar-Menderes regime search for planning experts from the UN secretariat. This happened on the eve of the military takeover in 1960 and the 1961 Constitution ruled that the principle of planning was one of the founding characteristics of the Republic.

Turkey, inheriting the Ottoman bureaucratic tradition, mixed with the Kemalist etatism, under the guidance of the top planners of the Western camp, has launched the most serious planning adventure in the non-socialist world of the 'Sixties. This has become a fascinating enterprise, but retrospectively assessed, had been doomed to frustration.

In this fascinating expedition, the Turkish planners, with astonishingly naive enthusiasm, have endeavoured to make use of the modern planning techniques, mostly born in the Soviet Union and some of them developed in the States. Therefore the development of planning techniques all over the world, supplied the fourth side of the basic triangle of the Turkish planning and as might be expected, this has been called the redundant side in the paper. It has been called so not because they are not useful, but because they could have not been profitably used in the Turkish environment.